

การค้าของป่าในสมัยก่อนอยุธยา

การศึกษาว่าด้วยการค้าของป่าในสมัยก่อนอยุธยา จะกล่าวถึงความสำคัญของการค้าของป่า ในแง่ของโชกที่ผูกพันเกี่ยวเนื่องอยู่กับเครือข่ายของการค้านานาชาติ โดยในขั้นแรกเป็นการมองย้อนขึ้นไปถึง พัฒนาการของการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีน ทั้งนี้เนื่องจากจีนเป็นทั้งตลาดและแหล่งผลิตสินค้าหัตถกรรมที่สำคัญที่สุดทางโลกซีกตะวันออก ซึ่งทำให้บรรดาเมืองทั้งหลายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พยายามที่จะผูกพันการค้าอยู่กับจีนด้วยกันเกือบทั้งสิ้น

สำหรับอยุธยานั้นได้มีร่องรอยปรากฏให้เห็นว่า อยุธยาได้มีการติดต่อทางการค้ากับจีนมาตั้งแต่ก่อนหน้าการสถาปนารุงศรีอยุธยา ดังจะเห็นได้จาก เรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารเหนือเรื่อง พระเจ้าสุยมน้ำผึ้งและพระนางสร้อยดอกหมาก ซึ่งเป็นการสะท้อนภาพให้เห็นว่า ณ บริเวณสามแยกน่านบางกะจะ ซึ่งเป็นสถานที่เกิดโศกนาฏกรรมขึ้นนั้น ได้มีชาวจีนรวมอยู่ด้วยคือ ส่วนหนึ่งเป็น "จีนมีชื่อ 50 คนเข้ามาค้า" ¹

นอกจากนั้นพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต ซึ่งมีใจความตอนหนึ่งกล่าวถึง คำานพระเจ้าอู่ทอง ก็ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงร่องรอยของการติดต่อทางการค้าระหว่างอยุธยากับจีนซึ่งมี "ของป่า" เป็นแกนนำ ดังมีเนื้อความระบุว่า พระเจ้าอู่ทองได้ทรงพระราชทาน "ไม้ฝาง" ให้แก่พ่อค้าจีนเป็นจำนวนมาก ซึ่งทำให้พวกพ่อค้ากลับไปเมืองจีนด้วยความยินดีกันอย่างล้นพ้น และเมื่อถึงเมืองจีนก็ได้รายงานให้จักรพรรดิทรงทราบถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และ "ไม้ฝาง" ซึ่งได้มาเป็นของ

¹ พงศาวดารเหนือ (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), หน้า 52.

ก้านัล ทำให้จักรพรรดิทรงหอบพระทัยเป็นอย่างมากถึงกับชกพระธิดาชื่อ นางปะคำ-
ทอง ให้เป็นรางวัลแก่พระเจ้าอุทอง ¹

กล่าวได้ว่า อุตฺถยา มีความกระตือรือร้นเป็นอย่างยิ่ง ที่จะตอบสนองนโยบายทางการค้าของจีนในสมัยต้นราชวงศ์เหม็ง นับจากจักรพรรดิซ่งหวู ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์เหม็งของจีน ได้ทรงส่งคณะทูตเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 1913 ทางอุตฺถยาก็ได้รับส่งคณะทูตอัญเชิญพระราชสาส์น กลับไปถวายจักรพรรดิจีนในทันที และในปีต่อมาอุตฺถยาก็ได้ส่งราชทูตอีกคณะหนึ่งเดินทางไปจีนพร้อมกับนำ หมี่ดำ, ชะนี, ไม้ฝาง และสินค้าพื้นเมืองอื่นๆ ไปเป็นของบรรณาการ ²

หลักฐานของจีนคือ พงศาวดารราชวงศ์เหม็ง ได้ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับจำนวน หรือ ปริมาณ ของเครื่องราชบรรณาการที่อุตฺถยาส่งไปราชสำนักจีน ซึ่งมีปริมาณที่สูงมาก ดังตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 1930 เครื่องราชบรรณาการของไทยมี พริกไทย หนึ่งหมื่นซั่ง, ไม้ฝาง หนึ่งหมื่นซั่ง ³ ในปี พ.ศ. 1933 อุตฺถยาส่งบรรณาการประกอบด้วย ไม้ฝาง, พริกไทย, แก่นกรักซี่ รวมแสนเจ็ดหมื่นซั่ง ⁴ และในปี พ.ศ. 2076 อุตฺถยานำไม้ฝาง 14,200 ซั่ง, ไม้หอมผ้า 3,600 ซั่ง, พริกไทย 800 ซั่ง, ไม้กฤษณา 680 ซั่ง, รง 480 ซั่ง ทูลเกล้าถวายจักรพรรดิ ⁵

¹"พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับวันวลิต พ.ศ. 2182," แถลงงานประวัติ-ศาสตร์เอกสารโบราณคดี 10(มกราคม-ธันวาคม 2519): 40-41.

²สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 86-87.

³ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 11.

⁴เรื่องเดียวกัน.

⁵สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 119.

เป็นที่น่าสังเกตว่านับตั้งแต่ปี พ.ศ. 1914 - พ.ศ. 1934 ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์เหม็งตอนต้น อุษุธยาส่งคณะทูตไปจีนทุกปี¹ ในพุทธศตวรรษที่ 20 ปรากฏว่า อุษุธยาเป็นเมืองท่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ส่งทูตไปจิมก้องแก่จักรพรรดิเงินมากหนที่สุด² และรายการสิ่งของบรรณาการของอุษุธยาชาวมากหนที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับรายการสิ่งของบรรณาการจากประเทศอื่นๆ³ ในเอกสารของทางราชการจีนได้ระบุว่า สิ่งของที่อุษุธยานำไปถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการให้แก่จักรพรรดิเงิน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยรายการของป่าที่สำคัญ ได้แก่ ไม้หอมสีทอง, ไม้หอมสีเงิน, เนื้อไม้, ไม้ฝาง, ไม้แก่นดำ, งาช้าง, หอระคาน, กระจวาน, ช้าง, นกยูง, นกแก้วห้าสี, กฤษณา, กานพลู และ หลอยก ซึ่งเป็นเครื่องขามักกลิ่นหอมคล้ายกฤษณา⁴ ซึ่งบัญชีเครื่องราชบรรณาการอันเป็นของพระราชทาน จากพระมหากษัตริย์ไทยเหล่านี้ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีราคาแพงในจีน ตลอดจนเป็นสิ่งที่ราชสำนักจีนปรารถนาอย่างมาก⁵

ไม่เพียงแต่เท่านั้นยังถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ที่ไทยจะต้องนำของขวัญบรรณาการทูลเกล้าถวายแด่มเหสีจักรพรรดิ มีจำนวนครั้งหนึ่งที่ถวายแก่จักรพรรดิและถ้านับรวมจำนวนของขวัญที่ทูลเกล้าถวายจักรพรรดิ และมเหสีจักรพรรดิเข้าด้วยกันแล้ว จะพบว่าปริมาณทั้งหมดนั้นน่าสนใจมาก⁶ และถ้าพิจารณาในมุมกลับแล้ว ก็ยังทำให้พอจะอนุมานได้ว่า สินค้าที่อุษุธยาส่งไปถวายจักรพรรดิเงินนั้น เป็นตัวแทนของสินค้าที่อุษุธยาขายให้แก่ตลาดจีนเป็นปกติอยู่แล้ว⁷

¹ สืบแสง พรหมบุญ, หน้า 61.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีรามเทพนคร, หน้า 88.

³ สืบแสง พรหมบุญ, หน้า 118.

⁴ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 4, (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2506), หน้า 49.

⁵ สืบแสง พรหมบุญ, หน้า 118.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ศรีรามเทพนคร, หน้า 96.

ความผูกพันทางการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีน ที่มีต่อกันอย่างเห็นช้วนั่นนี้ นอกจากจะสังเกตเห็นได้จาก อัตราและปริมาณของการส่งคณะทูตบรรณาการจากอยุธยาไปจีน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 แล้ว ทางด้านของจีนเอง ก็ยังได้มีการแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอยุธยา โดยการที่จักรพรรดิซุ่นหวู่แห่งริเริ่มการใช้ระบบหนังสือเดินทาง (Tally System = คำทับ) ใ้ไท้ทรงพระราชทานหนังสือเดินทางให้แก่อยุธยาเป็นอาณาจักรแรก ก่อนรัฐบรรณาการอื่นๆ ทั้งหมด ¹

อีกกรณีหนึ่งจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 1930 ขณะที่ราชทูตอยุธยาได้เดินทางนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิซุ่น ปรากฏว่าไ้มีชาวเมืองฮุโจวบางคน ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการซื้อขายสินค้าของป่าคือ แก่นกรักซี่ ² และไม้กฤษณา ตลอดจนผลผลิตอื่นๆ อย่างผิดกฎหมายจากคณะทูตอยุธยา นายอำเภอเมืองฮุโจวจึงได้ทูลเกล้าถวายฎีกา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตกล่าวโทษแก่ชาวจีนดังกล่าว แต่จักรพรรดิไม่ทรงเห็นด้วยและทรงมีรับสั่งว่า เมืองฮุโจวเป็นสถานที่ซึ่งคณะทูตจากอยุธยาต้องเดินทางผ่านไปมา จึงทำให้ชาวจีนต้องมีธุรกิจการค้าเกี่ยวข้องกับทวาย ซึ่งมีใช้เป็นการสมรู้ร่วมคิดอย่างผิดกฎหมายกับบรรดาชาวต่างประเทศแต่อย่างใดเลย ³

ยิ่งไปกว่านั้นเพื่อก่อให้เกิดความสะทกแก่การค้าขาย โดยเฉพาะในแง่ของการซื้อขายสินค้าของป่า ซึ่งจัดได้ว่าเป็นสาขาหนึ่งของการค้า ที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากระหว่างอยุธยากับจีน จักรพรรดิซุ่นไท้ทรงให้ความอนุเคราะห์ด้วยการ

¹ สืบแสง พรหมบุญ, หน้า 93 และ 121.

² ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 11.

³ สืบแสง พรหมบุญ, หน้า 121-122.

พระราชทานเครื่องชั่ง ตวง วัด ให้แก่ไทยในปี พ.ศ. 1934 ทำให้สินค้าต่างๆของ ทั้งสองอาณาจักรใช้ระบบการชั่ง ตวง วัด ด้วยมาตรฐานอันเดียวกัน นับแต่นั้นเป็น ต้นมา ¹ และในขณะเดียวกันทางฝ่ายอยุธยา ก็ได้ตอบรับสัมพันธ์ภาพอันดีงามของ จีน ด้วยการให้อภิสิทธิ์บางประการแก่พ่อค้าจีน เพื่อดึงดูดให้สำเภาพ่อค้าจีน เข้า มาจอกแฉะทำการค้าขายที่อยุธยา เป็นต้นว่า ด้วยการลดหย่อนอัตราภาษีขาเข้า อนุญาตให้พ่อค้าจีนจ่ายเพียงสิบสองซีกสอง ในขณะที่พ่อค้าชาติอื่นๆ ต้องจ่ายถึงเก้า ซีกสอง ²

แม้จะไม่มีหลักฐานบ่งชี้ถึง ปริมาณการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีนใน ช่วงต้น แต่เมื่อพิจารณาถึงอัตราดีของการส่งทูตบรรณาการไปจีน ซึ่งมีจำนวนสูง ถึง 32 ชุด ในสมัยต้นราชวงศ์เหม็ง ³ และบัญชีรายการสินค้า 44 รายการ ที่ อยุธยาส่งไปเป็นเครื่องราชบรรณาการให้แก่จีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีของป่าหลาย รายการ ซึ่งอาจหมายได้ว่าเป็นตัวแทนของสินค้าประจำ ที่อยุธยาขายให้แก่ตลาด ประเทศจีนอยู่แล้ว จึงทำให้พอจะอนุมานได้ว่า การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับจีน คงจะมีอัตราส่วนที่สูงมาก ทั้งในแง่ของประเภทและปริมาณ สอดคล้องกับที่ โทมัส พีเรส์ ได้รายงานไว้ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ว่า "สยามทำการค้ากับจีน เป็นอย่างมาก" ⁴

อย่างไรก็ตาม การค้าของป่าซึ่ง เริ่มขยายตัวขึ้นนับตั้งแต่สมัยต้นอยุธยา ก็มีได้เล็งไปที่เมืองจีนเป็นหลักแต่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น หากแต่อยุธยาซึ่งได้ทำ หน้าที่กระจายสินค้าของป่า ไปสู่บริเวณทะเลจีนตอนเหนือคือ หมู่เกาะริวกิว ดัง

¹ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ..., หน้า 122.

² Tome Pires, The Suma Oriental, p. 104-105.

³ สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ..., หน้า 120.

⁴ Tome Pires, The Suma Oriental, p. 103.

ปรากฏหลักฐานในเอกสารของริวกิว ซึ่งได้ระบุถึงการติดต่อทางการค้าระหว่างหมู่เกาะริวกิวกับอยุธยาในช่วง พ.ศ. 1935 - พ.ศ. 2020 ซึ่งเป็นยุคที่เรือสินค้าของหมู่เกาะริวกิว ได้เดินทางออกมาค้าขายยังเมืองท่าต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มต้นจาก สยาม ชวา สุมาตรา มะละกา ปาเล็มบัง และปัตตานี เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีการติดต่อค้าขายระหว่างหมู่เกาะริวกิวกับสยามมากที่สุด¹ และการค้าสำคัญที่ผูกพันบ้านเมืองทั้งสองเข้าด้วยกัน ก็ได้แก่ การค้าของป่า ซึ่งปรากฏหลักฐานว่า เจ้าผู้ครองหมู่เกาะริวกิวได้ส่งเจ้าหน้าที่เดินทางมายังอยุธยา ในปี พ.ศ. 1962, พ.ศ. 1963, พ.ศ. 1967, พ.ศ. 1969 โดยมีจุดมุ่งหมายโดยตรงเพื่อมาติดต่อขอซื้อไม้ฝาง และ พริกไทย จากอยุธยา เพื่อนำไปถวายเป็นเครื่องราชบรรณาการแด่จักรพรรดิจีนราชวงศ์เหม็ง²

การค้าของป่าทางด่านมหาสมุทรอินเดีย

พัฒนาการของการค้าต่างประเทศ ที่ได้เริ่มต้นขึ้นอย่างค่อนข้างเด่นชัดในรอบศตวรรษแรก ภายหลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยา อาจกล่าวได้ว่า เป็นเรื่องของการค้าสินค้าของป่าที่ผูกพันอยู่กับตลาดประเทศจีนเป็นหลัก เนื่องจากจีนเป็นตลาดใหญ่ที่มีความต้องการอุปโภคบริโภคสินค้าของป่าจากไทย เป็นจำนวนมากทั้งในแง่ของประเภทและปริมาณ อีกทั้งระบบการค้าแบบทูตบรรณาการ ซึ่งเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างสองราชสำนัก ก็ได้มีส่วนผลักดันให้การส่งของป่าเพื่อเป็นสินค้าออกจากอยุธยา ไปยังตลาดรับซื้อประเทศจีนนั้น เป็นไปด้วยดีและมีอัตราส่วนสม่ำเสมอ ตลอดจนมีปริมาณการส่งออกในแต่ละคราวเป็นจำนวนมาก

¹ ทีวี อีระวงศ์เสรี, "การติดต่อระหว่างสยามกับหมู่เกาะริวกิว (โอกินาวา) ในสมัยโบราณ," วารสารอักษรศาสตร์ 2 (กรกฎาคม 2523): 66.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 67-69.

อย่างไรก็ดี การค้าสินค้าของป่าที่เริ่มค้นขึ้นนับตั้งแต่ช่วงต้นอยุธยา และ ใดกลายมาเป็นแรงผลักดันอันสำคัญ ที่ทำให้อยุธยาก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาเป็นเมืองศูนย์กลางการค้า ที่โดดเด่นและเป็นที่รู้จักทั่วไปในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้ เป็นภาพที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ด้วยภารกิจอยู่กับตลาดประเทศจีนเป็นหลักแต่เพียงเท่านั้น เนื่องจากสินค้าของป่าเป็นสินค้าประเภทหนึ่ง ที่มีการเคลื่อนไหวถ่ายเทและหมุนเวียน แปรเปลี่ยนเกือบจะตลอดเวลาอยู่ในตลาดการค้า ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการเปลี่ยน ตลาด เปลี่ยนประเภท ปริมาณ และราคาสินค้า ซึ่งความเปลี่ยนแปลงในลักษณะต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้ อยุธยามิได้เป็นตัวกำหนดสำคัญที่จะทำให้เกิด การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนั้น เกิดขึ้นและเป็นไป หากแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับเครือข่ายของการค้า นานาชาติ ไม่ว่าจะเป็นการค้าระดับภูมิภาคภายในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือในเครือข่ายของการค้าระหว่างโลกตะวันออกกับโลกตะวันตก ซึ่งภาพการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้ นับเป็นสิ่งที่มิพินนาการเกิดขึ้นอย่างซ้ำๆ และค่อยเป็นค่อยไป

ประเด็นต่อไปซึ่งใครจะขอกล่าวถึงในที่นี้ก็คือ บทบาทของอยุธยาในฐานะของการเป็นเมืองท่าที่เป็นแหล่งรวมสินค้าของป่า ซึ่งนอกจากจะผูกพันการค้ากับจีน เป็นหลักมาตั้งแต่ในช่วงต้นแล้ว อยุธยาก็ยังได้ทำการค้าขายของป่า โดยหันหน้าสู่ มหาสมุทรอินเดีย ผ่านทางเมืองท่าชุมชนสินค้าที่ตั้งอยู่ทางตอนล่างคือ มะละกา ซึ่งเป็นเมืองท่าที่เติบโตขึ้นมาเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ ในระยะเวลาใกล้เคียงกับ อยุธยา หนังสือชื่อ *The Suma Oriental* ของ โทมัส พีเรส์ และหนังสือ *The Commentaries* ของ อัลบัวร์เกอร์ ไคร์บุตส์กษัตริย์ที่สร้างเมืองมะละกา ว่าตกอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 19¹ นอกจากนั้นยังสังเกตได้จากปรากฏตัวของ

¹ คี. จี. อี. ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1,
หน้า 263.

มะละกาในเอกสารจีน ซึ่งได้ระบุถึงอัตราการส่งทูตบรรณาการของมะละกาไปจีน
ควบคู่กันมากับอยุธยา¹

แม้โดยเปรียบเทียบแล้วจะเห็นได้ว่า ท่าเลที่ตั้งของมะละกามีข้อได้เปรียบ
ดียิ่งกว่าที่ตั้งของอยุธยา ในแง่ของการเป็นจุดรวมของการค้าระหว่างตะวันออกและ
ตะวันตก ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้หนังสือของ อัลฟองโซ คัลบูเคิร์ก ผู้บัญชาการกองเรือ
ชาวโปรตุเกส ได้กล่าวถึงสภาพการค้าที่ค่อนข้างคึกคักของมะละกาไว้ตอนหนึ่งว่า

... มะละกาเป็นเมืองท่าที่ปลอดภัยที่สุด ไม่มีคลื่นลมเลย ชาวมะละกา
เรียกพ่อค้าที่มาค้าขายที่มะละกาตามฤดูกาล พอมรสุมตะวันออกหยุด ตะวันตกมา
สำเภอาอินเดียเขา ชาวมะละกาเรียกพ่อค้าอินเดียว่า พวกตะวันตก พอมรสุมตะ-
วันตกหยุด ตะวันออกมา สำเภาชวา จีนโกเรเขา ชาวมะละกาเรียกพ่อค้าชาวจีน
โกเรวา พวกตะวันออก มะละกาจึงกลายเป็นตลาดศูนย์กลางการค้าขายใหญ่ขึ้น
อย่างรวดเร็ว² . . .

ด้วยเหตุนี้มะละกาจึงเป็นจุดศูนย์รวมการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ที่มา
จากเมืองจีนและตะวันออกไกล กับสินค้าที่มาจากอินเดียและตะวันออกกลาง อีกทั้ง
ทั้งมะละกายังตั้งอยู่ในอาณาบริเวณ ที่เป็นเส้นทางผ่านของการเดินเรือนานาชาติ
โดยเลียบช่องแคบมะละกา ในขณะที่อยุธยาเป็นเมืองท่าที่หลบเข้ามาทางตอนบนของ
อ่าวไทย

¹หลักฐานจีนได้แสดงให้เห็นว่า อยุธยาและมะละกาต่างเป็นเมืองท่าใน
ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ส่งทูตบรรณาการไปจีนในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน
มา กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 1951, พ.ศ. 1955, พ.ศ. 1963, พ.ศ. 1969, พ.ศ. 1974,
พ.ศ. 1976, พ.ศ. 1978, พ.ศ. 1987, พ.ศ. 1998, พ.ศ. 2018 (โปรดดู "ความ
สัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394" หน้า 14-22.)

² อนุวัจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บัณฑิตการ
พิมพ์, 2516), หน้า 162.

นอกจากนี้บทบาทที่เด่นชัดอีกอย่างหนึ่งของมะละกา ซึ่งอยุธยาไม่อาจเทียบเคียงได้ก็คือ การที่มะละกาในฐานะของการเป็นเมืองท่า ที่เป็นศูนย์กลางการค้าทางค่านมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องของการค้าในส่วนนี้ คี.จี.อี. ฮอลล์ ได้กล่าวไว้ในงานเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอาศัยข้อมูลจากหนังสือ *The Suma Oriental* ของ โทเม พิเรส พอสรุปความได้ว่า การค้าของมะละกาทางค่านมหาสมุทรอินเดียนั้น มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับเมืองท่าแคมเบย์ ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญตั้งอยู่ที่ฝั่งทะเลของอินเดีย เมืองแคมเบย์นี้เป็นแหล่งชุมนุมสำคัญของบรรดาพ่อค้าที่มาจาก เมืองโคโร เมืองเมกคะ เมืองเอเคน และเมืองท่าต่างๆ ในอ่าวเปอร์เซีย เมื่อพ่อค้าเหล่านี้ขายสินค้าของตนที่ฝั่งทะเลหมดแล้ว ก็จะหาซื้อสินค้าจำพวกผ้าชนิดต่างๆ ใส่เรือแล่นตรงมาขายยังมะละกา และที่มะละกาเองบรรดาพ่อค้ามุสลิม จะซื้อสินค้าประเภทเครื่องเทศ และของป่าต่างๆ เช่น ไม้จันทน์, ชะมด, ก่ายาน, กานพลู, สมุนไพรรักษาโรคต่างๆ ที่ใช้ผสมเครื่องยา บรรทุกใส่เรือกลับไป¹

ทั้งนี้เมื่อหันกลับมาพิจารณาบัญชีรายการสินค้าส่งออกและนำเข้า ซึ่งอยุธยาทำการค้ากับมะละกาในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-21 ซึ่งได้ถูกระบุถึงอย่างเด่นชัดอยู่ในเอกสารของ โทเม พิเรส ก็จะเห็นได้ว่า ในบางปีจะมีสำเภาจากอยุธยาไปค้าที่มะละกาปีละถึง 30 ลำ² และอยุธยาเป็นผู้ส่งออกสินค้าสำคัญไปสู่ตลาดที่มะละกาอยู่ 2 ประเภทใหญ่ๆ ด้วยกัน กล่าวคือ ส่วนหนึ่งเป็นสินค้าประเภทอาหาร ซึ่งได้แก่ ข้าว, เกลือ, ปลาเค็ม, เหล้า และผัก³ เพื่อหล่อเลี้ยงเมืองท่ามะละกาโดยตรง และอีกส่วนหนึ่งก็ได้แก่ สินค้าประเภทของป่า ซึ่งประกอบไปด้วย กระจัง, ก่ายาน, ไม้ฝาง, งาช้าง, เปลือกประโลง⁴ ซึ่งอยุธยาจำเป็นที่จะต้องขนถ่ายของป่าเหล่านี้ลงไว้ที่มะละกา

¹ คี.จี.อี. ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1, หน้า 268-269.

² Tome Pires, The Suma Oriental, p. 107.

³ Ibid., p. 108.

⁴ Ibid.

ภายใต้เงื่อนไขของการที่มะละกาเป็นเมืองท่า ที่เป็นแหล่งชุมนุมการค้า ข้าราชการแลกเปลี่ยนสินค้า ของพ่อค้ามุสลิมที่มาจากทางมหาสมุทรอินเดียและตะวันออกกลาง ดังจะเห็นได้จาก รายการสินค้าของป่าที่พ่อค้าเหล่านี้ซื้อกลับจากมะละกา ซึ่งปรากฏว่า ส่วนหนึ่งเป็นสินค้าของป่าประเภทเดียวกับที่อยุธยาส่งไปขายมะละกานั้นเอง และนอกจากนี้สินค้าที่พ่อค้ามุสลิมนำมาจากทางตะวันออกกลางและเมืองท่าของอินเดีย เช่น น้ำหอมกุหลาบ, ธรรม, ผ้าขนสัตว์, ผ้าไหมชกคอกจากเมืองแคมเบย์¹ ก็ได้ถูกขนถ่ายลงไว้ที่มะละกา ซึ่งในเวลาต่อมาสินค้าประเภทหุ้มเพื่อยต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ได้กลายเป็นสินค้าที่อยุธยานำเข้าจากมะละกาอีกทอดหนึ่ง

ลักษณะของการค้าดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า อยุธยามีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งมะละกา ในแง่ของการที่อยุธยาเป็นแหล่งผลิตสินค้าของป่า และมะละกาเป็นตัวกลางในการระบายสินค้าดังกล่าว ไปสู่บริเวณมหาสมุทรอินเดีย จากการที่อยุธยามีความจำเป็นที่จะต้องกระจายสินค้าของป่าผ่านทางตัวกลางคือ มะละกา เช่นนี้ย่อมเป็นไปได้ว่า ผลประโยชน์หรือโภคทรัพย์อันเกิดจากการค้าส่วนหนึ่ง ย่อมตกอยู่ที่มะละกา แทนที่อยุธยาจะพึงได้รับผลกำไรจากการค้าทั้งหมดแต่เพียงผู้เดียว

ข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องนี้เห็นได้จาก รายงานของ โทมัส พิเรส์ ซึ่งได้เล่าถึงรายละเอียดของการจัดระบบควบคุมการค้าขายที่มะละกา ซึ่งไม่ปรากฏในหลักฐานอื่นๆ เลยว่า ที่มะละกานั้นมีเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลการค้าที่เรียกว่า **ชาบันคาร์** ไม่น้อยกว่า 4 คน ชาบันคาร์ที่สำคัญที่สุดคือ ผู้ที่ดูแลการค้าของบรรดาเรือที่มาจากฝั่งกูจะราท อีกคนหนึ่งดูแลการค้าของพวกพ่อค้าที่มาจากฝั่งโคโรเมนเดล เบงกอล อาณาจักรมอญ และจากรัฐปาเซในสุมาตราตอนเหนือ คนที่สามดูแลการค้าของผู้ที่มาจากเมืองปาเล็มบัง ชาว หมูเกาะโมลุกกะ หมูเกาะบันดา เกาะบอร์เนียว

¹ คี. จี. อี. ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1, หน้า 268.

และหมู่เกาะฟิลิปปินส์ คนที่สี่ดูแลหูกพ่อค้าจีน และพ่อค้าที่มาจากเมืองท่าทางตะวันออกของแหลมอินโดจีน¹

เป็นไปได้ว่าเรือสินค้าของอยุธยา ที่บรรทุกของป่าไปขายยังมะละกาข้อมตกอยู่ภายใต้การดูแลของ ขาบันคาร์ที่ทำหน้าที่ควบคุมบรรดาเรือสินค้าที่มาจากเมืองท่าทางตะวันออกของแหลมอินโดจีน ในเงื่อนไขที่มะละกาเป็นตัวกลางในการตัดทวงผลประโยชน์จากการค้า ซึ่งอยุธยาไม่อาจแข่งขันบทบาทได้นี้ น่าจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่ผลักดันให้อยุธยาเกิดความขัดแย้งกับมะละกา และพยายามดำเนินนโยบายในอันที่จะเข้าควบคุมมะละกา ให้อยู่ภายใต้อำนาจด้วยการส่งกำลังทหารไปคุกคามมะละกาหลายครั้ง แต่อยุธยาก็ไม่อาจมีอำนาจเหนือมะละกาอย่างมั่นคงได้

เรื่องราวความขัดแย้งระหว่างอยุธยากับมะละกา นี้ ได้ปรากฏอยู่ในหลักฐานจีนซึ่งยืนยันว่า มะละกาได้ส่งทูตไปร้องเรียนต่อจักรพรรดิจีนหลายครั้งว่า ถูกอยุธยารุกราน กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 1951 มะละกาส่งทูตไปร้องเรียนจักรพรรดิจีนว่า อยุธยาส่งกองทัพไปแย่งชิงพระราชโองการประทับพระราชลัญจกร ซึ่งพระจักรพรรดิพระราชทานให้แก่มะละกา² ต่อมาในปี พ.ศ. 1962 จักรพรรดิยฺงโล่ของจีนได้ส่งราชทูตมายังราชสำนักอยุธยา เพื่อทำนุการที่อยุธยารุกรานมะละกาพร้อมทั้งตักเตือนให้อาณาจักรทั้งสองสามัคคีปรองดองกัน³ นอกจากนี้หลักฐานของจีนยังได้ระบุเพิ่มเติมอีกว่า ในปี พ.ศ. 1974 ซึ่งตรงกับรัชกาลจักรพรรดิฉวนตี้

¹ คี.จี.อี. ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1, หน้า 268.

² ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 14.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

สุดค่านแห่งมะละกาได้ส่งทูตมากราบทูลจักรพรรดิว่า อยุธยามีท่าที่จะรุกรานมะละกา
อีก จักรพรรดิจึงมีพระราชโองการตักเตือนอยุธยา ก้าวขึ้นให้รักษาความสามัคคีคือ
เพื่อนบ้าน ¹

ส่วนหลักฐานของทางฝ่ายไทยได้ระบุว่า ในปี พ.ศ. 1998 ซึ่งตรงกับ
รัชกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์อยุธยาโปรดให้แต่งตั้งทูตไปตีมะละกา²
นอกจากนี้เอกสารของ โทเม พิเรส์ ก็ยังได้รายงานเพิ่มเติมว่า อยุธยายุติการ
ค้ากับมะละกาเป็นเวลานานถึง 22 ปี ทั้งนี้เพราะภาวะการฉงนสับสนที่เกิดขึ้นอยู่
เสมอระหว่างไทยกับมลายู ³

จะเห็นได้ว่า ในช่วงที่เกิดปัญหาทางการเมืองระหว่างอยุธยากับมะละ-
กานั้น ตกอยู่ในราวตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นระยะเวลาที่สิน-
ค้าของป่าจากอยุธยา ไม่สามารถผ่านลงไปสู่เมืองท่ามะละกาได้โดยสะดวก ซึ่ง
พร้อมกันนี้พงศาวดารของอยุธยาก็ได้สะท้อนให้เห็นถึง ความพยายามในอีกลักษณะ
หนึ่งของพระมหากษัตริย์อยุธยา ในการขยายอำนาจออกไปควบคุมเมืองท่าชายทะเล
ทางฝั่งตะวันตก ที่สำคัญคือ เมืองทวาย มะริด และตะนาวศรี เพื่อวางรากฐาน
ของการค้าเปิดไปสู่เมืองท่าทางค่านมหาสมุทรอินเดีย โดยไม่ต้องผ่านมะละกา ดัง
ปรากฏหลักฐานในพงศาวดารอยุธยาได้ระบุว่า ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลก
นาถ ได้มีการแผ่ขยายอำนาจไปที่เมืองทวาย ⁴ และเมื่อ โทเม พิเรส์ ได้เดิน

¹ ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 19.

² คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดาร
กรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515),
หน้า 448.

³ Tome Pires, The Suma Oriental, p. 108.

⁴ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด..., หน้า 451.

เดินทางมาถึงอินเดียและมะละกา เมื่อประมาณ พ.ศ. 2055 - พ.ศ. 2057 ก็ได้รายงานถึง จำนวนเมืองท่าชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก ที่อยู่ภายใต้อำนาจของอยุธยาเวลานั้น ซึ่งปรากฏว่ามีเมืองคณาจารย์รวมอยู่ด้วย ¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า สถานะและความสำคัญของเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันตก ได้เริ่มปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน ภายหลังจากที่โปรตุเกสเข้ายึดครองมะละกาในปี พ.ศ. 2054 ซึ่งได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพการค้า ภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้บรรดาพ่อค้ามุสลิมไม่ต้องการเข้ามาทำการค้าชายฝั่งทะเล และพยายามพัฒนาเส้นทางการค้า ตลอดจนถึงแสวงหาเมืองท่าใหม่ เพื่อหลีกเลี่ยงอิทธิพลของโปรตุเกส ผลก็คือได้เกิดมีเมืองท่าจำนวนหนึ่งซึ่งเริ่มปรากฏความสำคัญขึ้นมา อาทิ เมืองอักเจ, ยะโฮร์, แจมบี, เมืองท่าในชวา และหมู่เกาะบันดา ²

การกลายความสำคัญของมะละกา ในฐานะศูนย์กลางการค้าที่ใหญ่ที่สุดระหว่างตะวันออกกับตะวันตกนี้ ก็ได้ส่งผลต่อเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันตกบางเมือง เช่น ทวาย มะริด ตะนาวศรี คือทำให้เมืองท่าเหล่านี้กลายเป็นเมืองท่าที่โคกเค้นขึ้นมากกว่าแต่ก่อน ในฐานะของการเป็นเมืองท่าชุมชนสินค้า ที่ได้ถูกแวะเวียนโดยเรือของพ่อค้ามุสลิมและอินเดีย ที่ทำการค้าขายอยู่ทางคานมหาสมุทรอินเดีย

เกี่ยวกับความสำคัญของเมืองท่าชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก ที่มีต่อการค้าของป่าระหว่างอยุธยากับพ่อค้าทางคานมหาสมุทรอินเดียนี้ George Vinal Smith ได้อธิบายไว้ในบทต่างๆ ของวิทยานิพนธ์เรื่อง *The Dutch in Seventeenth - Century Thailand* หอสรุปความได้ว่า อยุธยาทำการค้ากับพ่อค้าจากมหาสมุทรอินเดีย ผ่านทางเมืองท่าตะนาวศรีเป็นหลัก โดยวิธีการขนส่งสินค้าโดยทาง

¹ Tome Pires, The Suma Oriental, p. 105.

² George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand, (Northern Illinois University 1977), p. 7.

บอกจากอยุธยา มารวบรวมไว้ที่เมืองตะนาวศรี ต่อจากนั้นก็ขนถ่ายใส่เรือแล่นจาก ตะนาวศรีตรงไปค้าขายยังเมืองท่าของอินเดีย ซึ่งนับเป็นวิธีการที่สะดวกและประหยัดเวลา กว่า การเดินทางโดยใช้เส้นทางทะเลอ้อมคาบสมุทรมลายู¹

ดังปรากฏหลักฐานในบันทึกของชาวตะวันตก ซึ่งได้พรรณาดังการบรรทุกสินค้าประเภทสัตว์ป่าคือ ช้าง ลงเรือกำปั่นที่เมืองตะนาวศรี² และในเวลาเดียวกันก็ปรากฏว่า มีเรือกำปั่นของพวกแขกมัวร์จากเมืองเบงกอล และ มาสุลิปัตัม มาจอดแวะที่ท่าเมืองตะนาวศรี เพื่อขนถ่ายสินค้าขึ้นบกแล้วเดินทางเท้าต่อมายังอยุธยา³ พุนวิจิตรมาตรา ยังได้กล่าวไว้ในหนังสือ ประวัติการค้าไทย ว่า สินค้าสำคัญที่ส่งออกไปจากเมืองทวายและตะนาวศรี นอกจากจะเป็นสินค้าประเภทเครื่องเทศแล้ว ก็ยังมีสินค้าของป่า เช่น ช้าง และ ไม้ฝาง อีกด้วย⁴

จากหลักฐานดังที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า อยุธยาอาศัยเมืองท่าที่กระจายตัวอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก เพื่อระบายสินค้าของป่าที่กินระหว่างบรรทุกสูง เช่น ช้าง และ ไม้ฝาง ไปสู่เมืองท่าต่างๆ ในมหาสมุทรอินเดีย ด้วยความจำเป็นดังกล่าวนี้นี้ ทำให้ผู้ขายอยุธยาพยายามที่จะแผ่ขยายอิทธิพล เข้าควบคุมเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันตกให้อยู่ใต้อำนาจอย่างเด็ดขาด ซึ่งจะเป็นวิธิต่างหรือทางออกทางหนึ่ง ที่ทำให้อยุธยาสามารถระบายสินค้าของป่าไปสู่มหาสมุทรอินเดียโดยตรง โดยไม่ต้องผ่านหรือพึ่งพามะละกา ใดๆก็ดี ในช่วงเวลาที่เมืองท่าทางซีกตะวันตก

¹ George Vinal, Smith, The Dutch in Seventeenth, p. 10.

² ประชุมพงศาวดารเล่ม 12 ภาคที่ 15-18 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2507), หน้า 304.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 312.

⁴ พุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 188.

ทวีความสำคัญขึ้นมาไม่เพียงแต่จะเป็นที่หมายปองของอยุธยาเท่านั้น ทางฝ่ายพม่าเองก็มีความประสงค์ที่จะเข้าครอบครองเมืองท่าดังกล่าว เพื่อเป็นประตูระบายสินค้าจากทางพม่าตอนบนไปสู่มหาสมุทรอินเดีย

หลักฐานในพงศาวดารมอญพม่าได้สะท้อนให้เห็นถึง ภาวะการแย่งชิงเมืองท่าระหว่างทางฝ่ายพม่ากับอยุธยา ซึ่งก็ปรากฏว่า ทางฝ่ายต่างผลัดเปลี่ยนกันครอบครองเมืองท่าทั้งสามแห่งคือ เมืองทวาย มะริด และตะนาวศรี¹ ความสำคัญของเมืองท่าเหล่านี้ได้ปรากฏอย่างชัดเจน เห็นได้จากเมื่อคราวสงครามเสียกรุงครั้งที่ 1 ระหว่างไทยกับพม่า ซึ่งปรากฏว่าทางฝ่ายพม่าได้เรียกเอา ภาษีค่าปากเรือที่เก็บได้จากเมืองตะนาวศรี² และต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ภายหลังจากที่พระองค์ทรงทำสงครามกู้เอกราชได้สำเร็จ ก็ได้ทรงยกทัพไปที่เมืองทวาย มะริด และตะนาวศรี คืนจากพม่า³ ซึ่งส่งผลทำให้เส้นทางการค้าสำคัญระหว่างอยุธยากับเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันตก ปลอดภัยสำหรับอยุธยาอีกวาระหนึ่ง

อาจกล่าวได้ว่า ในช่วงเวลาที่เกิดวิกฤตการณ์สงครามข้ามภูมิภาคระหว่างสองมหาอาณาจักรคือ ไทยกับพม่า ซึ่งได้เริ่มอุบัติขึ้นนับตั้งแต่ รัชกาลของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เป็นต้นมา จนถึงสงครามเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 และเรื่อยมาจนถึงสงครามกู้เอกราช ในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งนับได้ว่าสภาพการณ์ของบ้านเมืองที่ตกอยู่ในความระส่ำระสาย เนื่องด้วยภัยของสงครามนี้ น่าจะส่งผลกระทบต่อเงื่อนไขให้การค้าของป่าระหว่างอยุธยากับบ้านเมืองภายนอก ประสบกับความชะงักงันอย่างน้อยก็ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสินค้าของป่า เป็นผลิตผลทางการค้าที่

¹ประชุมพงศาวดารเล่ม 2, หน้า 46-50.

²สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1 (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), หน้า 567.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 282.

มีถิ่นกำเนิดอยู่ตามหัวเมืองในส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะหัวเมืองต่างๆ ทางฝ่ายเหนือที่สำคัญได้แก่ เมืองกำแพงเพชร, เมืองพิษณุโลก, เมืองสุโขทัย และ เมืองเชียงใหม่ ซึ่งปรากฏว่าในช่วงเวลาที่เกิดสงครามขึ้นนั้น หัวเมืองต่างๆ เหล่านี้ล้วนตกอยู่ภายใต้การยึดครองของพม่า¹

นอกจากนี้เส้นทางการค้าที่เชื่อมเครือข่ายของการค้า ระหว่างหัวเมืองทางฝ่ายเหนือกับอยุธยา ก็ไม่เป็นที่ปลอดภัยสำหรับการลำเลียงของป่า เนื่องจากทางฝ่ายพม่าได้ระดมจัดตั้งกองทัพเรือ ขึ้นตามหัวเมืองที่เป็นเมืองศูนย์กลางที่สำคัญทางฝ่ายเหนือ เช่น เมืองกำแพงเพชร, เมืองนครสวรรค์ โดยใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางในการลำเลียงกำลังพลล่องลงมาสู่อยุธยา²

หลักฐานที่เขียนขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ได้สะท้อนภาพให้เห็นว่า การระดมของป่าในช่วงเวลาที่เกิดสงครามมักประสบปัญหา ทำให้ของป่าที่ได้มานั้นมีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอกับความต้องการของต่างประเทศ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในทำนองเช่นนี้ ได้ปรากฏหลักฐานในกรณีของพ่อค้าชาวฮอลันดา ซึ่งได้ขอพระราชานุญาตซื้อไม้ฝางเป็นจำนวน 10,000 ทาบ แต่ในพระคลังสินค้าหลวงมีไม้ฝางอยู่เพียง 4,650 ทาบเท่านั้น การที่ไม้ฝางมีเหลืออยู่เป็นจำนวนน้อยเพียงเท่านี้ ในหลักฐานได้ระบุว่า "มีสาเหตุมาจากความยุ่งยากเดือดร้อนทางการสงคราม"³

จากตัวอย่างที่ยกมากล่าวข้างต้นนี้ ได้สะท้อนภาพให้เห็นว่า วิกฤตการณ์สงครามที่ยืดเยื้อระหว่างไทยกับพม่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 นี้ น่าจะส่งผลกระทบต่อกระเทือนทำให้การค้าของป่าตกอยู่ในภาวะชะงักงัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาล

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณนารถทิศาปาโมกข์ (พระยศ: สำนักรัชมังคลาภิเษก) (กรุงเทพฯ, 2514), หน้า 49-53.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37-38.

³ เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา. แปลโดย นันทา สุกกุล (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 170-171.

ของสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งปรากฏว่าพระองค์ใช้เวลาเกือบทั้งหมด ในการตอบโต้ การรุกรานของเขมรและพม่า ด้วยเหตุนี้ในรัชกาลของพระองค์จึงปรากฏว่า อยุธยา ส่งทูตบรรณาการไปจีนเพียง 1 ครั้งคือ ในปี พ.ศ. 2135¹ และจุดประสงค์ของการส่งทูตในครั้งนี้ ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเหตุผลทางด้านการเมือง มากกว่าจะเน้นที่ผลประโยชน์ทางการค้า²

นอกจากนี้ภาวะสงครามที่เกิดขึ้นระหว่างไทยกับพม่า ก็ได้ส่งผลให้อยุธยา มีความจำเป็นที่จะต้องรวบรวมกำลังคน ซึ่งได้แก่ ไพรบ้านพลเมือง เพื่อใช้ในการ ท้าศึกสงครามเป็นสำคัญ มากกว่าที่จะปล่อยให้กำลังคนที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้น กระจายออกไปในรูปของการเป็นแรงงานอุทิศให้กับกิจกรรมประเภทอื่น เป็นต้นว่า การเก็บหาของป่า ซึ่งนับว่ายังมีใช้เป็นความจำเป็นอันดับแรกของอยุธยา โดยเฉพาะ ในยามที่บ้านเมืองกำลังตกอยู่ในภาวะการฉ้อสงครามดังเช่นที่ว่ามานี้

ข้อพิจารณาเกี่ยวกับแหล่งที่มาของสินค้าของป่า

จากการพิจารณาถึงบัญชีรายการสินค้าของป่า ที่ถูกส่งเป็นสินค้าออกและ บรรณาการในสมัยต้นอยุธยา ตามที่ขุนวิจิตรมาตราได้นำมาประมวลไว้ในหนังสือ "ประวัติการค้าไทย" ซึ่งปรากฏว่ามีรายการสินค้าของป่าดังต่อไปนี้คือ ไม้หอมต่างๆ, เนื้อไม้, กฤษณา, หลอยฮก (จำพวกเครื่องยา), กระจวาน, กานพลู, ไม้แก่นจันทน์, ไม้ฝาง, งาช้าง, นอระมด, หอระคาน, หนังสื่อลายต่างๆ, ชมด, ช้าง, นกยูง, นกแก้ว (ห้าสี)³

¹ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 27.

²สี่บแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย, หน้า 108.

³ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 108.

จากเอกสารของ โทเม พิเรส¹ ซึ่งได้ระบุถึงรายการสินค้าของป่าที่อยุธยา ส่งไปขายมะละกาวามี ครั่ง, กำยาน, ไม้ฝาง, งาช้าง และ เปลือกประโลง¹ ก็จะได้เห็นว่า บัญชีรายการสินค้าของป่าที่ยกมากล่าวข้างต้นนี้ มีของป่าอยู่บางรายการซึ่งมิได้เป็นทรัพยากรที่มาจากบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ยกตัวอย่าง เช่น ไม้หอม, ไม้กฤษณา, ไม้ฝาง, กำยาน, ครั่ง และในขณะเดียวกันกับที่ทรัพยากรต่างๆ เหล่านี้ เป็นสินค้าออกสำคัญของอยุธยา ที่ส่งไปขายยังบ้านเมืองในต่างแดน ไม่ว่าจะเป็น ตลาคประเทศจีน หมูเกาะริวกิว มะละกา และเมืองท่าทางคานมหาสมุทรอินเดีย

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการติดต่อทางการค้าระหว่างอยุธยากับจีน ซึ่งเริ่มขยายตัวขึ้นตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ย่อมเป็นสิ่งที่หมายถึงช่องทางและโอกาสอย่างที่สำคัญสำหรับอยุธยา ในการที่จะส่งสินค้าของป่าไปขายยังตลาคเมืองจีน โดยผ่านขั้นตอนของระบบทูตบรรณาการ เนื่องจากขบวนเรือบรรณาการของไทยที่เดินทางไปจีน ซึ่งตามปกติจะมีด้วยกันทั้งหมด 3 ลำ และบรรทุกสินค้าไป 2 ประเภทคือ ส่วนหนึ่งเป็นเครื่องราชบรรณาการเพื่อถวายจักรพรรดิจีน และอีกส่วนหนึ่งเป็นสินค้าเพื่อขายที่เมืองกวางตุ้ง

ในวิธานิพนธ์ของ สารสิน วีระผล ได้ระบุว่า ทางการเงินอนุญาตให้เรือบรรณาการจอดแวะที่ท่าเมืองกวางตุ้ง และคณะทูตไทยจะต้องออกเดินทางจากกวางตุ้งไปปักกิ่ง เพื่อเข้าเฝ้าทูลเกล้าถวายเครื่องราชบรรณาการแก่จักรพรรดิ ซึ่งจะกินระยะเวลาประมาณ 3-4 เดือน ด้วยระยะทางห่างถึง 2,500 ไมล์ ส่วนเรือสินค้าที่จอดอยู่ที่ท่าเมืองกวางตุ้ง ก็จะทำการขายสินค้า และซื้อสินค้าจีนเดินทางกลับมาอยุธยา แล้วนำสินค้าจากอยุธยาเดินทางกลับไปขายที่เมืองจีนอีก ซึ่งเรือสินค้าจะกลับมาถึงเมืองกวางตุ้ง ในระยะเวลาเดียวกับที่คณะทูตเดินทางลงมาจากปักกิ่งพอดี²

¹ Tome Pires, The Suma Oriental, p. 108.

² Sarasin Viraphol, "Tribute and Profit : Sino-Siamese Trade, 1652-1853" (Harvard University 1977), p. 35.

เมื่อเป็นดังนี้ก็จะเห็นได้ว่า ในการส่งทูตบรรณาการของอยุธยาแต่ละครั้ง ก็จะมีผลทำให้เรือสินค้าที่พ่วงไปกับขบวนเรือบรรณาการ สามารถเดินทางไปกลับเพื่อค้าขายสินค้าได้ถึง 4 เที่ยว ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่า จำนวนสินค้าของป่าที่บรรทุกไปพร้อมกับเรือสินค้าในแต่ละเที่ยว จะต้องมามีปริมาณที่สูงมาก เนื่องจากของป่าบางรายการ เช่น ไม้ฝาง, ไม้ซุง, เร่ว, ครั่ง เป็นสินค้าที่หนักระวางเรือ และมีความจำเป็นที่จะต้องบรรทุกไปพร้อมกับเรือสินค้า เพื่อไว้คอยด่วงระวางสำเภา อีกหึ่งของป่าที่กินระวางบรรทุกสูงเหล่านี้ เมื่อนำไปขายที่ตลาดประเทศจีนก็จะได้รับการยกเว้นค่าภาษี¹

แม้ว่าบรรดาขุนนางจีนจะพยายามกราบบังคมทูล ให้จักรพรรดิทรงเก็บภาษีสินค้าที่บรรทุกมาในเรือของคณะทูตอยุธยาหลายครั้งหลายหน แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ข้อเท็จจริงนี้แสดงให้เห็นว่า คณะทูตอยุธยาคงจะบรรทุกสินค้าไปเป็นจำนวนมาก จนเกินความเหมาะสมของคณะทูตถวายเครื่องราชบรรณาการ แต่จากการที่จักรพรรดิมิได้ทรงเห็นชอบฎีกาค่างๆ ที่ทูลเกล้าถวาย หมายความว่า พระองค์ทรงโปรดปรานไทยอย่างมากทีเดียว²

และถ้าหากพิจารณาถึงปริมาณการส่งของป่า ไปเป็นเครื่องราชบรรณาการแด่ราชสำนักจีนในสมัยต้นอยุธยา โดยการคำนวณจากหลักฐานเท่าที่หลงเหลืออยู่ เป็นคั่นว่า ในปี พ.ศ. 1930 อยุธยาส่งไม้ฝางเป็นจำนวนหนึ่งหมื่นซั่งไปถวายจักรพรรดิพร้อมกับไม้ฝางอีก 5,000 ซั่ง เป็นของถวายแถมเหลือจักรพรรดิ ซึ่งมีจำนวนเป็นครึ่งหนึ่งของบรรณาการที่ถวายจักรพรรดิ³ และในปี พ.ศ. 1933 อยุธยาส่ง ไม้ฝาง,

¹ Sarasin Viraphol, Tribute and Profit . . . , p. 35.

² สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 49.

³ ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 11.

พริกไทย, แคนกรักซี่ รวมเส้นเจ็ดหมื่นซั่ง เป็นบรรณาการถวายแด่จักรพรรดิ¹ ฉะนั้นของถวายมเหสีจักรพรรดิมีจำนวนเป็นครึ่งหนึ่งคือ แปดหมื่นห้าพันซั่ง และถ้านับรวมจำนวนบรรณาการที่ทูลเกล้าถวายจักรพรรดิ และมเหสีจักรพรรดิเข้าด้วยกัน ซึ่งเท่ากับสองแสนห้าหมื่นห้าพันซั่ง ต่อการส่งบรรณาการในหนึ่งครั้ง ก็จะเห็นได้ว่า ปริมาณการส่งบรรณาการของอยุธยา ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยของป่านั้นมีอัตราส่วนที่สูงมาก

นอกจากนี้หากประเมินถึงภาพรวมของอัคราการค้าของป่าโดยเฉลี่ย ซึ่งอยุธยาทำกับจีน และ หมูเกาะริวกิว ทางแถบทะเลจีนตอนเหนือ และกับมะละกา ตลอดจนเมืองท่าทางคานมหาสมุทรอินเดีย ก็ทำให้พบว่า รายการสินค้าของป่าจากอยุธยาที่ถูกส่งออกไปสู่ตลาดภายนอกนั้น มีความหลากหลายทั้งในแง่ของประเภทและปริมาณ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าสินค้าของป่าหลายรายการ ยกตัวอย่างเช่น กำยาน, ไม้เนื้อหอม, ไม้ฝาง, ครั่ง, ยางรัก มิได้เป็นทรัพยากรที่มีถิ่นกำเนิดมาจากบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง หากแต่เป็นของป่าที่มีแหล่งกำเนิดมาจาก ดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปทางตอนในของภาคพื้นทวีป และจากอาณาบริเวณใกล้เคียง

หลักฐานร่วมสมัย เช่น เอกสารของ โทเม ปิเรส เป็นประจักษ์พยานอย่างดีที่ช่วยชี้ให้เห็นถึง แหล่งที่มาของสินค้าของป่าที่ขึ้นหน้าขึ้นตาบางประเภท เช่น กำยาน, ยางรัก และ ชะมดเขียด ซึ่งเป็นสินค้าที่มีต้นกำเนิดมาจากทางพม่าและเชียงใหม่² ในขณะที่หลักฐานในช่วงหลัง ก็ได้ช่วยส่องทางให้เห็นถึงร่องรอยความเป็นมาของสินค้าดังกล่าว โดยเริ่มตั้งแต่สินค้าของป่าที่จัดได้ว่าเป็นสินค้าชั้นดี และมีราคาแพงที่สุดคือ ไม้หอม ที่เรียกว่า ไม้กะลาหัก หรือ ไม้ Eagle Wood ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษกว่าไม้อย่างอื่นๆ คือ มีกลิ่นหอมและหายากมากที่สุด พ่อค้าชาวฝรั่งเศสซึ่ง

¹ ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2394, หน้า 11.

² Tome Pires, The Suma Oriental, p. 111.

ได้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ใต้ระบุว่า มีแต่เฉพาะในป่า
ไกลเมืองฉนวน และเมืองจามปาเท่านั้น ¹ และนอกจากนี้ก็ยังไม้ชนิดหนึ่ง
ซึ่งมีกลิ่นหอมมากเช่นกันคือ ไม้กฤษณา ชาวตะวันตกเรียกไม้ประเภทนี้ว่า ไม้บันนา
(Agillah Bahmah) ซึ่งเป็นที่ส่งกลิ่นหอมในป่า มีมากทางแถบเขตเคนกัม-
พูชา ² ส่วนสินค้าของป่าที่มีชื่อเสียงมากอีกชนิดหนึ่งก็คือ ไม้ฝาง ซึ่งมีชุกชุมตาม
หัวเมืองต่างๆ ³ ลาลูแบร์ ใต้ระบุถึง "เมืองฝาง" หรือ "เมืองป่าฝาง"
โดยกล่าวว่า ชื่อของ "ฝาง" เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งที่มีคุณสมบัติพิเศษในการทำสี
ย้อมผ้า ⁴ และสีของไม้ฝางนั้นคงงามมากที่สุด ⁵

นอกจากนี้ก็ยังมีหลักฐานของตะวันตกในช่วงหลัง ที่ใต้ระบุถึงแหล่งกำเนิด
ของสินค้าของป่าอย่างอื่นๆ ซึ่งปรากฏกระจายอยู่ตามหัวเมืองที่สำคัญต่างๆ
เป็นต้นว่า เมืองพิษณุโลก ซึ่งอุดมไปด้วยของป่าอย่างเช่น งาช้าง, นอแรด, หนัง-
สัตว์ป่า เช่น กระบือ, กวาง, เสือ, ครั่ง, ชีผึ้ง, ชีไค้, ไม้ และ ไม้ฝาง ⁶

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 41 (ต่อ) 42-43 (พระนคร: องค์การค้า
ของคุรุสภา, 2511), หน้า 190.

²บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษ
ที่ 17 เล่ม 2. แปลโดย ไพโรจน์ เกษเมณีกิจ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาด-
พร้าว, 2513), หน้า 272.

³ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2507),
หน้า 305.

⁴จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 1. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร:
โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2510), หน้า 18.

⁵สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ. . . , หน้า 171.

⁶บาทหลวงเคอ ชัวซีร์, จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยาม
(ในปี ค.ศ. 1685 และ 1680) แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า
การพิมพ์, 2516), หน้า 552.

เมืองนครราชสีมา ช้าง, แรด และ ไม้กฤษณา มาก¹ เมืองเชียงใหม่ เป็น
แหล่งที่มีกำยานแหล่งใหญ่ และมีช้างชุม² เมืองสงขลามี รังนกและหนังสัตว์³
โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า สินค้าของป่าประเภทหนังสัตว์
และเขาสัตว์ ซึ่งเป็นสินค้าที่เป็นที่นิยมของตลาดอย่างสูงในช่วงอยุธยาตอนกลาง
ได้มีแหล่งกำเนิดสำคัญมาจากหัวเมืองข้างเหนือ⁴ โดยเอกสารของฮอลันดาได้
ให้ภาพความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่า ประเภทที่ให้หนังเป็นสินค้าสำคัญคือ กวาง ที่
มีอยู่ทางแถบเมืองพิษณุโลก และ เมืองกำแพงเพชร ไว้ว่า

. . . . ในเดือนตุลาคม (พ.ศ. 2183) นำในในเมืองพิษณุโลกและกำแพง-
เพชรขึ้นสูงอย่างรวดเร็ว จนกวางเป็นจำนวนมากจนนำตายในกวารวายน้ำขามแม่น้ำ
และถูกจระเข้และเสือกัดกิน ครั้นหลังจากน้ำลดแล้ว มีสัตว์ป่าล้มตายไป ซึ่งพวกชาว
บวณก็ไม่สามารถเขาไปไกลเพื่อถลกหนังได้ เพราะกลิ่นเหม็นรุนแรงเหลือเกิน⁵

ด้วยเหตุที่ของป่าที่ถูกส่งเป็นสินค้าออกหลัก ในสมัยต้นอยุธยา ไม่ว่าจะเป็น
เป็นในรูปของสินค้าหรือบรรณาการ เช่น ไม้ฝาง, ไม้กฤษณา, ไม้เนื้อหอม, กำ-
ยาน และ ครั่ง ล้วนเป็นทรัพยากรที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ตามหัวเมืองในส่วนภูมิภาค และ
หัวเมืองเหล่านี้ต่างมีฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางในทางการค้าและคมนาคม ซึ่งตั้งอยู่ทาง
ตอนในของภาคพื้นทวีป หัวเมืองที่สำคัญได้แก่ เมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลาง

¹บาทหลวงเคอ ชัวซีร์, จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยาม,
หน้า 552.

²จดหมายเหตุการเดินทางของราล์ฟ ฟิตซ์. แพลโดย นันทา สุกกุล, พิมพ์
เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางเย็น ผดุงชีวิต พ.ศ. 2513, หน้า 29.

³Sarasin Viraphol, Tribute and Profit, p. 63.

⁴ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 309.

⁵เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา, หน้า 222.

รับซื้อสินค้าจากบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงขึ้นไป หมายถึง เขตสิบสองปันนา ชุนนาน
 หมาทางตอนบน และ ลานช้าง เพื่อส่งต่อมายังเมืองท่าสำคัญต่างๆ คือ เมืองท่า
 ในพม่าตอนล่าง และ อชุธยา¹ สำหรับสินค้าของป่าที่สำคัญของเชียงใหม่ ซึ่งกลุ่ม
 พวกพ่อค้าเงี้ยว พ่อค้าฮ่อ และพ่อค้าจากหลวงพระบาง นำลงมาจากเขตทางตอน
 บน ได้แก่ ก่ายาน, ยางรัก, งาช้าง, นอแรด, ช้าง, ชะมดเชียง, ครั่ง²

นอกจากนี้ก็ยังมีความสนับสนุนว่า หัวเมืองสำคัญทางฝ่ายเหนือ เช่น
 เมืองสุโขทัย เคยดำรงฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางในการค้าและคมนาคมที่สำคัญ เนื่อง
 จากตั้งอยู่ตรงจุดที่เป็นเส้นทางผ่านของแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำยม และ แม่น้ำน่าน
 แม่น้ำเหล่านี้เป็นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงสุโขทัยกับเมืองต่างๆ ทางตอนบน เศรษฐ-
 กิจของสุโขทัยจึงอยู่ใต้วัยการค้าของป่า³

ศิลาจารึกไตรรัตน์ถึง เครื่องขายของเส้นทางการค้าของสุโขทัยไว้ว่า ทาง
 ค้านตะวันตกสามารถติดต่อกับลุ่มน้ำโขงและเวียงจันทน์ ทางค้านเหนือ จากสุโข-
 ทัยมีเส้นทางผ่านเมืองแพร่ น่าน เข้าสู่ลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะที่เมืองแพร่ นั้น เป็น
 แหล่งที่มีของป่าสำคัญคือ สีสียก⁴ ส่วนทางค้านตะวันตก อาศัยเส้นทางผ่านเมือง
 จอด แม่สอ หรือ ตาก เข้าสู่เกาะตะมะ⁵ และหัวเมืองที่สำคัญทางฝ่ายเหนืออีก
 เมืองหนึ่งก็คือ เมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นเมืองชุมนุมทางค้านการค้าของทางภาคเหนือ

¹ อุษณีย์ ธงไชย, ความสัมพันธ์ระหว่างอชุธยาและลานนา พ.ศ. 1839-
2310, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลง-
กรณ์มหาวิทยาลัย, 2526, หน้า 84.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 84-108.

³ ธิดา สารชะยา, "การปลูกข้าวและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย,"
ศิลปวัฒนธรรม 5 (พฤศจิกายน 2526): 34-35.

⁴ อุษณีย์ ธงไชย, ความสัมพันธ์ระหว่างอชุธยาและลานนา. . ., หน้า 94.

⁵ ธิดา สารชะยา, "การปลูกข้าวและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย,"
 หน้า 33-34.

และเป็นทางผ่านของพวกลาว พวกล้านช้าง และ พวกลานนา ที่ต้องการบรรทุกสินค้าไปขายยังกรุงศรีอยุธยา¹ ดังปรากฏหลักฐานอยู่ใน "คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม" ซึ่งได้สะท้อนภาพของเมืองพิษณุโลก ในฐานะที่เป็นเมืองชุมนุมสินค้าของหัวเมืองทางฝ่ายเหนือว่า "ชาวเมืองพิษณุโลกฝ่ายเหนือ บันทุกน้าอ้อย, ขาสู้บ, ชีฝั้ง, น้ำฝั้ง สินค้าต่างๆ จากฝ่ายเหนือลงเรือมาจอกชาย"²

ส่วนหัวเมืองอื่นๆ ที่มีความสำคัญในแง่ของการเป็นแหล่งชุมนุมสินค้าของป่า ซึ่งตั้งอยู่ในเส้นทางผ่านของการลำเลียงของป่า จากอาณาบริเวณทางตอนบนลงมาสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ได้ปรากฏหลักฐานอยู่ใน "บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม" ของ พระวิภาคภูวคัล หรือ เจมส์ พิตซรอย แมคคาร์ธี เอสไควร์ (James Mc. Carthy) ที่ปรึกษาส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ริเริ่มการทำแผนที่ประเทศไทยโดยใช้หลักวิธีแบบตะวันตก ได้สะท้อนให้เห็นถึงร่องรอยของเมืองสำคัญบางเมือง ซึ่งตั้งอยู่ในเครือข่ายของเส้นทางการค้าของป่ามาแต่โบราณ³ เช่น เมืองอุตรดิตถ์ ซึ่งมีความสำคัญในฐานะเป็น

¹ปิยนาด นูนาค, "ความสัมพันธ์ระหว่างพิษณุโลกกับอยุธยา," วารสารอักษรศาสตร์ 2 (กรกฎาคม 2523) หน้า 61. อ้างจาก หวน พินธุพันธ์, พิษณุโลกของเรา. วิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก, 2514. หน้า 9-22.

²ปรีดา ศรีชลาลัย, "คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม," หน้า 57.

³สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับ งานสำรวจบุกเบิกของแมคคาร์ธีว่า เส้นทางที่แมคคาร์ธีใช้เดินทางไปยังแถบลุ่มน้ำโขง ตั้งแต่อุตรดิตถ์ขึ้นไปถึงหลวงพระบาง เข้าไปในเขตสิบสองปันนา สิบสองจุไท หรือหัวพันห้าห้าพันที่หนึ่ง เป็นเส้นทางโบราณที่ประชาชนใช้ติดต่อค้าขายมาตั้งแต่แรกเริ่ม โดยเฉพาะในลุ่มน้ำน่าน ตั้งแต่อุตรดิตถ์ขึ้นไปมีความสำคัญต่อการติดต่อซื้อขายของประชาชน และเป็นเส้นทางเก่าที่ใช้มาตั้งแต่ก่อนยุคแคว้นสุโขทัย ตลอดจนสินค้าของป่าที่แมคคาร์ธีได้บันทึกไว้ว่า มีการขนส่งมาจากหลวงพระบางนั้น ก็ไม่น่าสงสัยเลยว่ามีร่องรอยของสินค้าตั้งแต่ยุคสุโขทัยลงมานั่นเอง (สุจิตต์ วงษ์เทศ, "สโมสรศิลปวัฒนธรรม," ศิลปวัฒนธรรม 5 (พฤศจิกายน 2526): 56.)

ศูนย์กลางการค้าขายของลาว มีเส้นทางเดินบกไปทางทิศตะวันตกสู่มะละแหม่ง และ จากอุตรดิตถ์มีเส้นทางค้าไปยังแพร่ สวรรคโลก เมืองสัชชาลัยเก่า และสุโขทัย¹ และจากเมืองตาก ซึ่งในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมระบุว่า มีเรือระแหง แขวงเมืองตาก บรรทุกของป่าต่างๆ เช่น ครั่ง, ก้ายาน, ไม้, หวาย, ชัน, น้ำมันยาง, เขาหนัง, หนองงา ไล่เรือล่องลงมาขายที่อยุธยา²

แมคคาร์ธี ก็ได้กล่าวเพิ่มเติมถึง เครือข่ายของเส้นทางการค้าระหว่าง ระแหงกับมะละแหม่ง ซึ่งเป็นเมืองสำคัญอยู่ทางพม่าตอนล่าง ว่าติดต่อกันโดยใช้ เส้นทางเดินเท้าตัดผ่านสันปันน้ำ³ และอีกเมืองหนึ่งก็คือ เมืองกำแพงเพชร ซึ่ง นอกจากจะมีความสำคัญในแง่ของการเป็นแหล่งกำเนิดทรัพยากรจำพวก ของป่าต่างๆ แล้ว เมืองกำแพงเพชร ยังดำรงฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางที่สำคัญอีกเมืองหนึ่งทาง หัวเมืองฝ่ายเหนือ กล่าวคือ จากเมืองกำแพงเพชร นอกจากจะสามารถตัดเข้าสู่ เมืองที่เป็นแหล่งชุมนุมของป่าสำคัญ เช่น เมืองสุโขทัย เมืองพิษณุโลก แล้ว แมค- คาร์ธีก็ยังได้ระบุถึง เส้นทางจากเมืองกำแพงเพชรลงมาสู่เมืองนครสวรรค์ ซึ่งนับ เป็นจุดเชื่อมโยงกับลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนล่าง ด้วยระยะทางห่างกันประมาณ 90 ไมล์⁴

¹ เจมส์ แมคคาร์ธี, "บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม," ร้อยเอก หลุยส์ สุมาลี วีระวงศ์ แปล, วารสารแผนที่ ฉบับพิเศษครบรอบ 200 ปี กรุงรัตนโก- สินทร์ ประจำปีที่ 24-25 (กรกฎาคม 2524-มิถุนายน 2526): 95.

² ปรีดา ศรีชลาลัย, "คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม," หน้า 57.

³ เจมส์ แมคคาร์ธี, "บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม," หน้า 51.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

คงจะเห็นได้ว่า หัวเมืองต่างๆ ในส่วนภูมิภาคมีส่วนเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิด ต่อการค้าขายของป่า ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการเป็นแหล่งกำเนิดทรัพยากร การ เป็นเมืองศูนย์กลางคมนาคม เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเครือข่ายของเส้นทางลำ- เลียงของป่า จากอาณาบริเวณทางตอนบนลงมาสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง แม้จะ เป็นการยากที่จะระบุลงไปอย่างชัดเจนถึงความพยายามของพระมหากษัตริย์ในสมัยต้น ออยุธยา ในการแผ่ขยายอิทธิพลเข้าควบคุมหัวเมืองทางฝ่ายเหนือ ไม่ว่าจะเป็นการ โจมตีเมืองกำแพงเพชร เมืองพิษณุโลก เมืองสุโขทัย และ เมืองเชียงใหม่ หรือการ แผ่ขยายอาณาเขตไปทางทิศตะวันออก ด้วยการยกกองทัพไปโจมตีกัมพูชาอย่างรวดเร็ว ภายหลังจากการสถาปนากรุงศรีอยุธยาได้เพียงไม่นาน จะมีเหตุผลผูกพันกับ เรื่องของการค้าของป่าเป็นหลักแต่เพียงประการเดียว และไม่ว่าการแผ่ขยายอำนาจ ของผู้นำอยุธยาในช่วงต้น จะมีจุดมุ่งหมายอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายของป่าหรือไม่ก็ตาม แต่ภายหลังจากที่อยุธยาสามารถขยายอำนาจเข้าควบคุมหัวเมืองนั้นๆ ได้ แล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นติดตามมาก็คือ การที่อยุธยาอ้างสิทธิเหนือเมืองนั้นๆ ในการตั้งศู- ทรพยากรอันมีค่าคือ ของป่า ลงมารวบรวมไว้ที่อยุธยา

วิธีการได้มาซึ่งสินค้าของป่า

สำหรับวิธีการได้มาซึ่งสินค้าของป่านั้น พอจะสรุปเป็นประเด็นสำคัญๆ ได้ ดังต่อไปนี้คือ

1. ของป่าที่ได้มาในรูปของการซื้อขายแลกเปลี่ยน - เนื่องจากอยุธยา เป็นผู้กระจายสินค้าของป่า ไปสู่บริเวณทะเลจีนตอนเหนือและมหาสมุทรอินเดีย ใน อัตราส่วนที่สูงมากทั้งในแง่ของประเภทและปริมาณ จึงนับเป็นความจำเป็นที่อยุธยา จะต้องพยายามระดมทรัพยากร ที่กระจายอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ มารวบรวมไว้ ให้ เพียงพอต่อการส่ง เป็นสินค้าออกไปขายยังตลาดต่างประเทศ โดยเฉพาะตลาดที่มี กำลังซื้อสูงอย่างเช่น ตลาดประเทศจีน

ภายใต้ภาวะการดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดความจำเป็นแก่อยุธยาที่จะต้อง พยายามเข้าควบคุมการค้าขายแลกเปลี่ยนของป่าที่เป็นสินค้าออกสำคัญ ในขณะที่ก่อน

หน้านี้ก็ปรากฏว่า ได้มีร่องรอยของการติดต่อทางการค้าในระดับราชรัฐและพ่อค้ามาก่อนแล้ว ภายใต้งบเงื่อนไขของการที่ต่างฝ่ายต่างทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นในกรณีของสุโขทัย ซึ่งหลักฐานในศิลาจารึกได้สะท้อนให้เห็นภาพของการค้าระหว่างเมือง ด้วยข้อความตอนหนึ่งที่ว่า "เพื่อนจูงวัวไปค้า ชี่มาไปขาย ไครจักไครค้าช่าง ค้า ไครจักไครค้ำมา ค้า ไครจักไครค้ำเงินค้ำทอง ค้า" ¹ และในเวลาต่อมากิจกรรมการค้าในลักษณะดังกล่าว ก็ได้กระจายลงมาถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ดังจะเห็นได้จาก เรื่องราวของพระเจ้าอู่ทองที่สะท้อนอยู่ในตำนานว่า พระองค์ทรงปลอมตัวเป็นพ่อค้านำข้าวขึ้นไปขายยังเมืองชัยนาท ²

ประจักษ์พยานที่ยืนยันให้เห็นว่า การค้านั้นมีการเคลื่อนไหว ซึ่งเกิดจากการที่พ่อค้าเดินทางไปมาค้าขายจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางขึ้นลงในระยะใกล้ ระหว่างตัวเมืองกับชานพระนคร หรือการเดินทางไกลออกไปยังหัวเมืองในส่วนภูมิภาค สังเกตได้จากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดาร ได้มีการระบุถึง ค่านขนอนที่ค้าบขนอนปากคู และ ขนอบางคนาว ³ ซึ่งเป็นค่านเก็บภาษีที่ทำหน้าที่คอยตรวจตราดูแลสินค้าที่ผ่านขึ้นล่องไปมา โดยพ่อค้าแม่ค้านำเข้ามาขาย ดังที่เอกสารของ โทมัส พีเรส์ ได้รายงานถึงสินค้าของป่าจำนวนหนึ่ง ที่ได้ถูกล่าเลียงมาจากดินแดนทางตอนในของภาคพื้นทวีป เช่น จากพม่าตอนบนและเชียงใหม่ โดยอาศัยแม่น้ำเป็นเส้นทางในการลำเลียงสินค้าดังกล่าว ลงมารวบรวมไว้ที่ตลาดอยุธยา ⁴

¹ ฉำ ทองคำวรรณ, ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากรอนุสรณ์มหาวิทยาลัยรามคำแหงจัดพิมพ์, 2519), หน้า 18.

² ชินกาลมาลีปกรณ์, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพงษ์สวัสดิ์ สุริโยทัย, 2518. หน้า 111.

³ พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า 465.

⁴ Tome Pires, The Suma Oriental, p. 108.

ในสภาพการณ์ดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า การส่งออกไปมาค้าขายของราษฎร ใต้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นปกติวิสัย มาตั้งแต่เริ่มต้นสมัยอยุธยาแล้ว และสินค้าของป่าก็ เป็นสินค้าประเภทหนึ่ง ที่ราษฎรทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนหมุนเวียนอยู่ในตลาดการค้า แต่เนื่องจากในเงื่อนไขที่อยุธยามีความจำเป็น ที่จะต้องพยายามเก็บรวบรวม สินค้าของป่าให้ได้มาก ทั้งในแง่ของประเภทและปริมาณ เพื่อส่งเป็นสินค้าออกไป ขายยังตลาดต่างประเทศ ให้ทันต่อความต้องการของลูกค้า จึงทำให้อยุธยาจำเป็น ที่จะต้องเข้าควบคุมการซื้อขายแลกเปลี่ยนของป่าที่สำคัญบางรายการ โดยอาศัยกลไกของระบบผูกขาดทางการค้า ซึ่งระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ ใต้ปรากฏ หลักฐานเป็นที่สังเกตเห็นได้ตั้งแต่เริ่มต้นสมัยอยุธยา เช่น เอกสารของริวกิว ใต้ บันทึกว่า ในปี พ.ศ. 1962 และ พ.ศ. 1963 เจ้าผู้ครองหมู่เกาะริวกิวได้ส่ง เจ้าหน้าที่เดินทางมาหาซื้อไม้ฝางจากอยุธยา แต่ก็ต้องประสบกับความยากลำบาก ในการติดต่อซื้อสินค้าดังกล่าวเป็นอย่างมาก เนื่องจาก "การค้าขายของสยาม นั้นผูกขาดโดยทางราชการ" ¹

ข้อเท็จจริงที่กล่าวมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า การซื้อขายของป่าที่เป็น สินค้าออกสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ไม้ฝาง นั้น จะต้องกระทำภายใต้ระบบการค้าแบบผูกขาด มาตั้งแต่เริ่มต้นสมัยอยุธยาแล้ว ของป่าที่ได้มาจากการค้าแบบผูกขาด นี้ ส่วนหนึ่งอาจถูกนำไปใช้ในราชการ เช่น ของป่าประเภท ไม้เนื้อหอม ซึ่งใน บันทึกของชาวต่างประเทศที่ได้เดินทางเข้ามาในช่วงกลาง ใต้สะท้อนภาพให้เห็น ว่า ในราชสำนักของพระมหากษัตริย์อยุธยานั้น "มีสิ่งก่อสร้างคล้ายเตาหรือแท่น สำหรับใช้เผาไม้หอมส่งกลิ่นไปไกลๆ จึงไม่น่าแปลกใจว่า เหตุใดพระเจ้ากรุง- สยามจึงได้ทรงโปรดพระที่นั่งสำราญของพระองค์นัก" ² ในขณะที่ของป่าอย่างอื่นๆ

¹ ทีวี ธีระวงศ์เสรี, "การติดต่อระหว่างสยามกับหมู่เกาะริวกิว. . .," หน้า 67.

² นิโกลาส์ แซร์แวงส์, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (พระนคร: สำนักพิมพ์ภาวนา, 2506), หน้า 48.

เช่น ยางไม้ชนิดหนึ่ง ซึ่งได้จากป่าไผ่ เขตกัมพูชา ถูกนำมาใช้ในงานคานตีปกรรม¹ เปลือกไม้ ใช้สำหรับเป็นส่วนผสมของปูน² และของป่าจำพวก หนังกัด ก็ได้นำไปใช้ทำหมวกและโล่ของทหาร³

ในการนี้จึงทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมี คลังสินค้า ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับเก็บและรวบรวมสินค้า เพื่อความสะดวกในการแยกประเภท หักสินค้า ตลอดจนการจัดสินค้าลงระวางเรือสำเภา เหตุฉะนั้น คลังสินค้า จึงน่าจะเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยก่อนอยุธยาเช่นกัน ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ ชุนวิจิตรมาตรา ก็ได้เคยเสนอความเห็นไว้ในหนังสือ "ประวัติการค้าไทย" ว่า "คลังสินค้าเป็นที่เก็บรักษาของส่วยและอากร คงจะมีมาตั้งแต่สมัยพระรามาธิบดีอยู่ทองแล้ว"⁴

ต่อมา พระรามาธิบดี อวตศกุล ก็ได้ทำการศึกษาเพิ่มเติมถึงเรื่องของ พระคลังสินค้า ไว้ในบทความเรื่อง "ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจสมัยอยุธยา" ความว่า

คลังสินค้าต้องมีอย่างแน่นอน เพื่อเก็บสิ่งของที่ได้จากส่วยและอากรเมื่อมีมากเขาก็รวบรวมส่งไปขายต่างประเทศ หาเงินเข้ารัฐ ฉะนั้น ทัพพระคลังสินค้าคงมีมาตั้งแต่ครั้งเริ่มค้าสำเภอกับจีนแล้ว เพื่อเก็บของของหลวง ส่วนระบบพระคลังสินค้าที่มีระเบียบบริหาร มีเจ้าหน้าที่พระคลังสินค้า อยู่ในกฎหมายว่าด้วยระเบียบศักดินาสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ⁵ . . .

¹นิโกลาส์ แซร์แวงส์, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมือง. . . , หน้า 120.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

⁴ชุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 111.

⁵พระรามาธิบดี อวตศกุล, "ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจสมัยอยุธยา," วารสารธรรมศาสตร์ 4(กุมภาพันธ์-พฤษภาคม 2518): 223.

กล่าวได้ว่า การผูกขาดการซื้อขายสินค้าของป่าในระยะต้น น่าจะกระทำ โดยผ่านทางคลังสินค้า ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลรับผิดชอบของ ขุนคลัง ซึ่งเป็นหนึ่งใน ตำแหน่งจตุสดมภ์ที่ทำหน้าที่ เกี่ยวกับการรักษารับจ่ายเงินผลประโยชน์ของแผ่นดิน มาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือ พระเจ้าอู่ทอง¹ ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการปรับปรุงตำแหน่งหน้าที่ราชการครั้งใหญ่ ดังปรากฏหลักฐานในพงศาวดารไค้ระบุรีว่า "เอาขุนคลัง เป็นพระโกษาธิบดี"²

ความสลับซับซ้อนของตำแหน่งหน้าที่ขุนคลัง หรือ พระคลัง ที่ปรากฏขึ้น ในภายหลังนี้ ย่อมเท่ากับเป็นการยืนยันให้เห็นว่า ตำแหน่งพระคลังซึ่งทำหน้าที่ เกี่ยวข้องกับการค้าของรัฐ โดยผ่านทางหน่วยงานซึ่งภายหลังเป็นที่รู้จักในนาม "พระคลังสินค้า" จะต้องปรากฏความสำคัญมาตั้งแต่สมัยก่อนอยุธยา และได้เริ่ม มีระบบระเบียบการบริหารงานอย่างจริงจัง เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

หลักฐานที่พบในกฎหมายสมัยอยุธยา ถึงแม้จะได้ถูกแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นบ้าง ในช่วงหลัง แต่อย่างน้อยที่สุดก็มีความบางส่วนที่สะท้อนให้เห็นว่า รัฐบาลอยุธยา ได้มีความพยายามอย่างสับสนใน การที่จะเข้าควบคุมการซื้อขายของป่าที่เป็น สินค้าออกสำคัญ ในเงื่อนไขของการสร้างข้อจำกัดทางการค้า โดยผ่านทางระบบผูกขาดในรูปของการเป็นสินค้าต้องห้าม ดังปรากฏหลักฐานในกฎหมายพระไอยการ อาชญาหลวง³ ไค้ระบุรีให้เจ้าพนักงานคอยตรวจตราดูแล อย่าให้พ่อค้าชาวต่าง

¹ สมเด็จพระเจ้าอู่ทองราชานูภาพ, แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม, หน้า 60.

² พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, หน้า 121.

³ ขุนวิจิตรมาตรา ไค้ระบุรีว่า กฎหมายพระไอยการอาชญาหลวง ออกใน ราวแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (โปรดดู ขุนวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย, หน้า 115.)

ประเทศ เพื่อหลีกเลี่ยงข้อหา ฤๅษณา และ ไม้ฝาง จากราชภัฏ ถ้าถูกคัดค้านการ
สิ่งใดก็ให้บอกแก่ล้ามนักงาน ¹ และข้อความในอีกมาตราหนึ่งกล่าวว่า

. . . มาตราหนึ่ง ท่านใช้ให้เป็นนายกองยุครบตรีไปคู่มือกฤษณาณุมัตตงา-
ชางจันทแลไมหอม ถ้าลักเอาของทานไว้ก็ตี ข่ายเสียในกลางป่าก็ตี ไทหวนแล
ไหใหม่จตุรศูณ ถ้าฝางแลสิ่งของมาตั้งหน้าซึ่งแลลิกชายลงสำเภา พิจารณาเป็น
สิ่ง ไหเอาฝางทำหาหยาจประจัน แล้วใหญ่ลงลงทวนด้วยลวดหนึ่ง 50 ที่แล้ว
เอาตัวลงหยาชาง ถ้าฝางแลสิ่งของเขาของพระคลังแล้ว ลักไปขายตางเมือง
ให้ตักคอริบเรือนแล้วเอาบุตรพระยาหลงหยาชาง ² . . .

จากหลักฐานที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า การซื้อขายของป่าที่
เป็นสินค้าออกสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของป่าประเภท ไม้ฝาง ซึ่งได้ถูกระบุ
ถึงอยู่ใน เอกสารของริวกิว และรายการของป่าที่ถูกระบุถึงอยู่ในกฎหมายสมัย
อยุธยา เช่น ไม้กฤษณา งาช้าง นอแรด ไมหอม และ ไม้ฝาง เหล่านี้ล้วน
แต่เป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นสินค้าออกสำคัญ ซึ่งจะต้องกระทำการซื้อขายภายใต้ระบบ
การค้าแบบผูกขาด แต่ทั้งนี้ก็เป็นการศึกษาที่จะบอกได้อย่างแน่ชัดถึง รายการ
ของป่าที่ถูกระบุให้เป็นสินค้าต้องห้ามในสมัยต้นอยุธยา จะมีก็แต่หลักฐานที่ปรากฏ
ในช่วงถัดมา ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นว่า บัญชีรายชื่อของป่าที่เป็นสินค้าต้องห้ามอาจ
ได้รับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขบ้างตามสมควร เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ของ
การค้าต่างประเทศ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับแนวพระราชโบายของพระมหากษัตริย์ใน
แต่ละรัชกาลเป็นสำคัญ

¹ กฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดอุดมศึกษา,
2521), หน้า 488.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 516.



เหตุฉะนั้น ภาพที่พอจะประเมินได้ในชั้นต้นนี้ เกี่ยวกับวิธีการไถ่มาซึ่งสินค้าของป่า ก็เห็นจะได้แก่ การที่อุษยหาพยายามผูกขาดให้สินค้าของป่าบางรายการ เช่น ไม้กฤษณา ไม้หอม ไม้ฝาง และ งาช้าง เป็นสินค้าต้องห้ามที่ราษฎรจะต้องนำมาขายให้แก่หน่วยงานของรัฐบาล ภายใต้การควบคุมดูแลของ ขุนคลัง หรือ พระคลัง ซึ่งในเวลาต่อมาหน่วยงานดังกล่าวนี้ได้เป็นที่รู้จักในนาม "พระคลังสินค้า" ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการประกันความมั่นใจว่า ทางราชการจะมีสินค้าของป่าเก็บไว้ในท้องพระคลัง เป็นจำนวนที่มากพอกับความต้องการของตลาดต่างประเทศให้ทันตามกำหนดเวลาและฤดูกาลของลมมรสุม

2. ของป่าที่ไถ่มาในรูปของส่วย - สำหรับวิธีการไถ่มาซึ่งสินค้าของป่าอีกทางหนึ่ง ซึ่งได้แก่ ของป่าที่ผ่านขึ้นมาจากชั้นตอนของระบบส่วยนี้ อาจกล่าวได้ว่า เรื่องของ "ส่วย" ได้เป็นที่รู้จักและถูกระบุถึงอยู่ใน งานเขียนทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองแถบนี้มาเป็นเวลาช้านาน หลักฐานประเภทตำนานได้สะท้อนให้เห็นว่า จารีตของการส่งส่วยนั้นได้กระจายตัวอยู่ทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นบ้านเมืองในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง หรือ ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน อาทิ ตำนานเรื่องพระร่วง ซึ่งได้ระบุว่า พระร่วงเป็นนายกองส่วยน้าอยู่ที่เมืองละโว้ ต้องส่งส่วยน้าทะเลชุบศรไปถวายพระเจ้ากรุงกัมพูชาทุกๆ ปี ต่อมาโคหนี่ไปบวชอยู่ที่สุโขทัย¹

ตำนานในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่อง พระเจ้าอนุราชเมืองชัยนาท ได้มีข้อความตอนหนึ่งระบุถึง การที่พระเจ้าอนุราชทรงได้รับส่วยอากรเป็นจำนวนมากจากหัวเมืองต่างๆ² และตำนานของทางฝ่ายเหนือคือ ตำนาน

¹ ประชุมพงศาวดารภาค 1 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2506), หน้า 31-34.

² คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า 44.

พื้นเมืองเชียงใหม่ ไค้ระบุดึงส่วยที่เก็บเป็นของป่าต่างๆ เช่น ส่วยนํ้ารัก, ส่วย
นํ้าผึ้ง ¹

สำหรับในกรณีของอยุธยา นั้น จากหลักฐานที่มีอยู่เป็นจำนวนน้อยในสมัย
อยุธยา ทำให้เป็นการยากที่จะบอกได้อย่างแน่ชัดว่า การเก็บส่วยไค้เริ่มเกิดขึ้น
ตั้งแต่สมัยใด เกี่ยวกับเรื่องของส่วยนี้ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระประชวร
ทรงให้คำอธิบายไว้แก่พ่อเป็นสังเขปว่า "ส่วยนั้นหมายความว่า ขอมให้ไพร่พลส่ง
สิ่งของไค้แทนแรงที่ต้องมาเข้าเวรรับราชการ เป็นต้นว่า ไพร่พลพวกไค้ตั้งอยู่ภูมิลำเนา
ในที่ป่าไม้ ขอมให้ไพร่พลพวกนั้นตัดไม้ที่ตองการใช้ในราชการ ส่งมาโดย
กำหนดคนละเท่านั้นๆ ไม้ นั้นเรียกว่า ไม้ส่วย" ²

หลักฐานเก่าที่สุดที่ยืนยันให้เห็นว่า การเก็บส่วยไค้เริ่มเกิดขึ้นอย่าง
แน่นอนตั้งแต่สมัยต้นอยุธยาแล้วก็คือ กฎหมายพระโอยการตำแหน่งนาพลเรือน ซึ่งเป็น
หลักฐานที่ค่อนข้างจะเชื่อถือได้ว่า ถูกเขียนขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ไค้ระบุดึง "ตำแหน่งขุนเทพพรายสมุบาณูชัย เรียกส่วยจากหัวเมืองและแขวงจังหวัด" ³
หลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่า พัฒนาการของการเรียกเก็บส่วยน่าจะมีร่องรอยมาแล้ว
ก่อนหน้านั้น และไค้เริ่มมีระบบระเบียบการบริหารงานอย่างจริงจัง ขึ้นในรัชกาล
ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

¹ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมุนตรี,
2514), หน้า 38.

²พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, หน้า 719.

³กฎหมายตราสามดวง, หน้า 115.

ข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือ การที่เรื่องของส่วยไคสะท้อนอยู่ในกฎหมายสมัยอยุธยาเป็นจำนวนถึง 6 พระโยยการ โดยปรากฏกระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่างๆ กันไม่ต่ำกว่า 19 มาตรา¹ แม้อาจเป็นไปได้ว่า กฎหมายบางมาตราจะได้รับการชำระรวบรวมขึ้นใหม่ในภายหลัง แต่ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นก็คือ เรื่องของส่วยนั้นจะต้อง เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีความหมาย ตลอดจนมีคุณูปการต่อความเป็นไปของบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีกฎหมายอยู่บางมาตราที่สะท้อนให้เห็นว่า เรื่องของส่วยนั้นมีความเกี่ยวพันกับการค้าต่างประเทศ ในเงื่อนไขของการเป็นสิ่ง-ของของแผ่นดิน ซึ่งส่วนหนึ่งจะถูกเรียกเก็บเพื่อนำไปใช้ในงานราชการ แต่อีกส่วนหนึ่งจะถูกเรียกเก็บเพื่อนำมารวบรวม และดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดีใน พระคลังสินค้าของหลวง เพื่อรอการส่งเป็นสินค้าออกไปขายต่างประเทศ ดังปรากฏข้อความอยู่ใน กฎหมายพระโยยการกบฏศึก มาตรา 65 ความว่า

. . . หนึ่งส่วยสาอากรขนอนตลาด แลฝางกฤษณาข้างผ้าผ่อนท่อนแพร
บัญชีของพระเจ้าอยู่หัวซึ่งอยู่ในพระคลังสิ่งใดๆ ก็คือ เจ้าพนักงานพญาพานไฉ่ แล
เจ้าพนักงานตั้งลตพลทอน มากวานอช ใหญ่วานอช ฉาผู้ใดพิจารณาใด บ้านาน
เปนลหุ² . . .

¹ กล่าวคือ ในกฎหมายพระโยยการตำแหน่งนาพลเรือน มาตรา 9, กฎหมายพระโยยการลักษณะรับฟ้อง มาตรา 47, กฎหมายพระโยยการเบ็ดเสร็จ มาตรา 43, กฎหมายพระโยยการอาชญาหลวง มาตรา 27, 30, 101, 123, กฎหมายพระโยยการกบฏศึก มาตรา 63, 64, 65, 66, 69, และ กฎหมายพระ-ธรรมบัญญัติ มาตรา 22, 23, 35, 36, 43, 44, 46 (โปรดดูรายละเอียดใน กฎหมายตราสามดวง, กรมศิลปากร จัดพิมพ์, 2521.)

² กฎหมายตราสามดวง, หน้า 539.

หลักฐานที่ปรากฏมาในช่วงกลาง เช่น จดหมายเหตุลาอูแบร์ ได้กล่าวถึงการส่งส่วยในรูปแบบที่เป็นของป่า เช่น ส่วยไม้ฝาง, ส่วยไม้เนื้อหอมต่างๆ, ส่วยข้าง, ส่วยหนังสัตว์ และ ส่วยงาช้าง¹ และชาวต่างประเทศที่ได้เดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาได้บันทึกว่า บุคคลที่ได้รับโทษบางพวกต้องหาไม้หอมมาส่งส่วยให้เจ้าพระคลัง² และหลักฐานที่ปรากฏในช่วงสุดท้ายของอยุธยาคือ คำให้การชาวกรุงเก่า ได้ระบุถึงรายการส่วยที่เป็นของป่า ที่ถูกส่งมาจากทางหัวเมืองต่างๆ เช่น จันทน์ชะมด, เนื้อไม้, กำยาน, ไม้, งาช้าง, ฝาง, ไม้แดง และ ไม้ค่า³ และส่วยของป่าที่เรียกเก็บจากราษฎร เช่น น้ำรัก, น้ำมันขาง, น้ำผึ้ง, ชัน, สีน้ำรักต่างๆ⁴

ข้อมูลที่ประมวลได้จากหลักฐานเหล่านี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่า รายการส่วยที่เรียกเก็บจากหัวเมืองและราษฎร ในรูปแบบที่เป็นของป่าต่างๆ นั้น มีลักษณะที่ค่อนข้างหลากหลาย ซึ่งเมื่อพิจารณาชนิดของสินค้าที่รัฐบาลผูกขาด และสินค้าที่ส่งไปขายต่างประเทศ กับชนิดของสิ่งของที่ไพร่ส่วยส่งเข้าหลวง ก็จะได้เห็นว่า เป็นสิ่งของชนิดเดียวกันเกือบหมด⁵ ส่วนใหญ่ได้แก่ ผลิตผลจำพวกของป่าต่างๆ ซึ่งผลิตผลเหล่านี้จะถูกรวบรวมโดยผ่านทางหน่วยงานแขนงต่างๆ ของราชการ เช่น กรมกลาโหม กรมมหาดไทย และ กรมคลัง ซึ่งจะทำหน้าที่คอยดูแลสอดส่องและรับผิดชอบ ในการเก็บรวบรวมของป่าจากหัวเมืองส่งมายังอยุธยา

¹ จดหมายเหตุลาอูแบร์, หน้า 418.

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36 (ต่อ) 37-38 (พระนคร: องค์การคำของกูรูสภา, 2511), หน้า 95.

³ คำให้การชาวกรุงเก่า. . ., หน้า 277-278.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ บุญรอด แก้วกันหา, การเก็บส่วยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411) วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518. หน้า 14.

โดยเฉพาะในช่วงที่การค้าต่างประเทศรุ่งเรือง ของป่าที่ไคมาในรูปแบบของสัตว์จะเป็นสิ่งที่มีความหมายมาก เหตุฉะนั้น ระบบการจับเก็บจึงได้รับการเอาใจใส่ และดูแลตรวจตราเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จาก บทลงโทษที่ไคกล่าวไว้อย่างรุนแรงในกฎหมาย ซึ่งระบุถึงข้าราชการของรัฐที่ได้รับมอบหมาย ให้ออกไปควบคุมการจับเก็บของป่าต่างๆ เช่น ไม้กฤษณา, นอแรด, งาช้าง, ไม้หอม และ ไม้ฝาง ถ้าปรากฏว่าข้าราชการดังกล่าว ลักขายนเสียในกลางป่าก็ดี หรือลักขายนลงเรือสำเภาก็ดี จะได้รับการลงโทษอย่างหนักโดย "ให้เอาฝางทำชาหย่างประจาน แล้วให้ปลงลงทวนด้วยลวดหนั่ง 50 ที แล้วเอาตัวลงหลุมข้าง ถ้าฝางแลสิ่งของเข้าท้องพระคลัง แล้วลักขายต่างเมือง ให้ตัดคอริบเรื่อนแล้วเอาบุตรพรธา ลงหลุมข้าง" ¹

3. ของป่าที่ไคมาในรูปแบบของอากรขนอน - กล่าวได้ว่า ความพยายามของอยุธยาในการที่จะระดมทรัพยากรคือ ของป่าต่างๆ มารวบรวมไว้ ให้เพียงพอต่อการส่งเป็นสินค้าออกไปป้อนตลาดต่างประเทศ มิไคจาก็อยู่แต่เพียงวิธีการควบคุมการซื้อขายของป่า ภายใต้ระบบการค้าแบบผูกขาด หรือด้วยการเรียกเก็บสัตว์ที่เป็นของป่าจากราษฎร ที่มีภูมิลำเนาอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ เท่านั้น

หลักฐานที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดาร ไคสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในอีกลักษณะหนึ่งของรัฐบาลอยุธยา นั่นก็คือ การจับเก็บของป่าในรูปแบบที่เป็นอากรขนอน โดยวิธีการตั้งด่านเรียกเก็บตามทางน้ำและทางบก แก่ผู้ที่สัญจรผ่านไปมาค้าขาย ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ไคระบุถึงด่านขนอนที่มีมาตั้งแต่สมัยต้นอยุธยา ซึ่งไคแก่ ด่านขนอนที่ตำบลขนอนปากคู และ ขนอนบางคนาว ² นอก

¹ กฎหมายตราสามดวง, หน้า 516.

² พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า 465.

จากนี้หลักฐานที่เป็นกฎหมายเก่า ก็ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงความเอาใจใส่ของรัฐบาลอยุธยา ที่มีต่อการจัดเก็บภาษีในรูปที่เป็นอากรขนอน ดังมีใจความระบุว่า

. . . มาตราหนึ่ง นายพระขนอนทณบุรีขุนอนน้าขนอนบกโคโคโคในพระนครศรีอยุธยา และจะเก็บจังกอบในสำเภานาวาเรือใหญ่ขอยกก็ดู หุนบกหนเบวียนหนทางอันจะเข้าขนอนใน ทานใหญ่สิ่งของจนถึงสิบ ถาลึงสิบไซ่ ทานจิงไหเอวจังกอบนั้นหนึ่ง ถาหมี่ถึงสิบไซ่ทานมีไหเอวจังกอบนั้นเลย ถาผู้ใดเก็บเอา ทานไหใหม่เอาหนึ่งเปนสอง แลให้ตีควยไมหวาย 15 ที่ ¹. . .

วิธีการที่รัฐบาลนำมาใช้ในการตักคืนทรัพย์สินประเภท ของป่าต่างๆจากบรรดาพ่อค้าแม่ค้าที่นำสินค้าเข้ามาขาย โดยการตั้งด่านเรียกเก็บอากรขนอนนี้ นับเป็นกิจกรรมที่กระทำต่อมาอย่างสืบเนื่อง ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ซึ่งเป็นหลักฐานสมัยปลายอยุธยา ได้ระบุข้อความตอนหนึ่งว่า กรุงศรีอยุธยาล้อมรอบไปด้วยด่านขนอนตามลำน้ำรอบกรุง 4 ทิศ ซึ่งเป็นทางแม่น้ำใหญ่จะเข้ามาในพระนคร เรือแพต่างๆ จะผ่านไปมาต้องเสียภาษีคือ ค่าผ่านด่าน ทางทิศตะวันออก ตั้งด่านที่ตำบลบ้านข้าวเม่า ทิศใต้ตั้งด่านที่ตำบลตะนาวศรี ทิศตะวันตกตั้งด่านที่ตำบลปากคู ทิศเหนือตั้งด่านที่ตำบลบางหลวงรวมเป็นด่าน 4 ตำบล เรียกว่า ขนอนหลวง 4 ทิศรอบกรุง ² นอกจากรัฐบาลจะตั้งด่านเรียกเก็บของป่าตามขนอนน้ำ ณ บริเวณท้องน้ำ หรือปากคลองที่สำคัญๆ แล้วรัฐบาลก็ยังได้ตั้งด่านทางบก หรือที่เรียกว่า ขนอนบก เช่น ที่บ้านศาลาเกวียน ริมแม่น้ำป่าสักด่านเหนือ เป็นต้น ³

¹กฎหมายตราสามดวง, หน้า 511.

²"คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม," หน้า 53.

³ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2512),

ด้วยกลไกดังกล่าวนี้เอง เมื่อสินค้าของป่าที่ราษฎรลำเลียงมาจากทางหัวเมืองต่างๆ ไม่ว่าจะโดยทางน้ำหรือทางเกวียน เพื่อนำลงมาขายยังส่วนกลาง ก็จะถูกเรียกเก็บภาษีทั้งในรูปที่เป็นตัวเงินและสิ่งของ ซึ่งรัฐบาลจะเรียกเก็บในอัตราร้อยละสิบ ของป่าส่วนที่หลวงเรียกเก็บมานี้ก็จะถูกส่งต่อไปยังพระคลังสินค้า เพื่อรวบรวมไว้เป็นสินค้าสำหรับส่งออกไปขายยังต่างประเทศ

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้พอสรุปความได้ว่า การค้าของป่าได้เริ่มก่อตัวขึ้นนับตั้งแต่สมัยต้นอยุธยา และนับเป็นกิจกรรมทางการค้าที่เป็นแรงผลักดันอันสำคัญยิ่งประการหนึ่ง ที่ส่งอิทธิพลทำให้อาณาจักรอยุธยาปรากฏตัวขึ้นมาในปี พ.ศ. 1893 บนรากฐานของการเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าที่ดีที่สุดในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีข้อได้เปรียบทางกายภาพในแง่ของการเป็นแหล่งรวมสินค้าของป่า ที่ถูกลำเลียงมาจากดินแดนที่อยู่ลึกเข้าไปทางตอนในของภาคพื้นทวีป เพื่อกระจายไปสู่ตลาดภายนอกโดยมืออยุธยาเป็นทางผ่าน บนเงื่อนไขดังกล่าวนี้ทำให้อยุธยากลายเป็นเมืองท่าพาณิชย์กรรมที่ดำรงความสำคัญโดดเด่น อยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และได้ทำการค้าขายของป่ากับตลาดในที่ต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยเริ่มตั้งแต่ตลาดทางทะเลตะวันออกคือ จีนและหมู่เกาะริวกิว กับตลาดทางค้ำมหาสมุทรอินเดียโดยผ่านทางมะละกา และเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันตกคือ ทวาย มะริด และตะนาวศรี

การศึกษาในลำดับต่อไป จะกล่าวถึงการขยายเครือข่ายการค้าของป่า โดยจับเหตุการณ์ภายหลังจากที่สงครามเสียกรุงระหว่างไทยกับพม่าได้สิ้นสุดลง และกิจกรรมการค้าของป่าของอยุธยาก็ได้คลี่คลายขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางอีกวาระหนึ่ง